

Тетяна Кобилянська
Tetiana Kobylianska

НАПРЯМИ РОБОТИ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА ІЗ СІМ'ЯМИ ПІДЛІТКІВ

DIRECTIONS OF WORK OF FUTURE PSYCHOLOGIST WITH TEENAGERS' FAMILIES

У статті здійснено аналіз чинників і характеристики ефективного виховання й розвитку підлітка в сім'ї. Встановлено, що сучасна сім'я не може забезпечити в повному обсязі виховання активної, творчої особистості, що легко адаптується до нових соціальних відносин. Доведено, що робота майбутнього психолога передбачає здійснення відповідної роботи із сім'ями підлітків.

Ключові слова: сім'я, підлітки, майбутній психолог, робота психолога із сім'ями підлітків, взаємодія батьків і дітей.

На сучасному етапі розвитку суспільства з метою формування соціально активної особистості підлітка майбутній психолог має сприяти тому, щоб сім'я забезпечила засвоєння дітьми нових знань, які дозволяють адекватно і повно оцінювати вимоги соціуму до особистості підлітка; розвинути у дитини здатність адекватного пізнання і сприйняття оточуючих. У дослідженні розглядаємо роботу психолога із сім'єю як чинник виховання, розвитку та самореалізації підлітка.

Робота психолога із сім'єю підлітка вимагає єдності вибору методів і засобів допомоги і підтримки, сприяє зміні уявлень багатьох сучасних батьків про їх роль у житті дитини. Спільна життєдіяльність, обговорення успіхів, подолання невдач дозволяє батькам побачити свою дитину по-новому, відчувати себе значимою для неї людиною.

Питання співпраці фахівців із сім'ями, проблеми участі батьків в освітньому і реабілітаційному процесах, поради родинам із виховання дітей із особливими освітніми потребами є достатньо дослідженими в педагогіці (О. Акмаєва, Т. Жук, Т. Ілляшенко, Т. Кравченко, В. Кузьмінський, С. Миронова, А. Обухівська, О. Романенко, Л. Ханзерук, А. Шевцов, О. Шостакович та ін.).

Ефективна робота з виховання, розвитку та самореалізації підлітка передбачає стійку зацікавленість у ній усіх суб'єктів. В основі цієї зацікавленості лежить, з одного боку, позитивне сприйняття психологом сім'ї, з іншого боку, – уявлення про потреби сім'ї у сфері виховання та про можливості їх задоволення. Присутність цих показників дає змогу передбачити наявність можливостей суб'єктів спільної роботи та їх самоорганізації. Таким чином, критеріями ефективності роботи психолога та сім'ї у вихованні, розвитку, самореалізації підлітків у дослідженні Ю. Генваревої, є: суб'єктивна оцінка учасниками процесу взаємодії як ефективною; критерій оптимальної організації процесу взаємодії; здатність до самоорганізації подальшої взаємодії сім'ї та школи [4, с. 65].

Аналіз літератури показує, що саме розуміння значимості питань виховання та розвитку підлітків, безпосереднього переживання та піклування про долю своєї або чужої дитини виступають точкою дотику представників різних соціальних мікросередовищ у організації такої взаємодії. Батьків, психологів, підлітків об'єднує їх турбота про долю молодої людини.

Тому *метою статті* обрано розкриття чинників і характеристики ефективного виховання й розвитку підлітка в сім'ї та напрямів роботи майбутнього психолога із сім'ями підлітків.

Підлітки – це угруповання, що утворюється на основі вікових ознак, об'єднує людей, що займають граничне положення між дитинством і юнацтвом. У більш вузькому значенні цей

термін уживають у декількох значеннях: перехідний, переломний, важкий, критичний. У них зафіксовано складність процесів розвитку, що відбуваються в цьому віці, пов'язані з переходом від одного відрізка життя до іншого.

Підлітковий вік не має чітких меж. У психології він обмежився періодом від 10-11 до 15 років, у педагогіці – до 16 років [9, с.88]; західній психології він продовжений до 18-19 років [5, с. 26].

Цікавими для нас є погляди на інтелектуальний розвиток дітей В. Сухомлинського, який вважає, що для задоволення духовної потреби підлітків в абстрагуванні, розумінні фактів, учитель у ході викладу повинен бути щедрим на факти і скупим на узагальнення [11].

Розглянемо докладніше основні характеристики підліткового віку для того, щоб зрозуміти механізм взаємодії підлітків, батьків та психологів.

Перша загальна закономірність і гостра проблема підліткового віку – це перебудова відносин з батьками, перехід від дитячої залежності до відносин, заснованих на взаємній повазі і рівності [9, с. 90].

Розвиток особистості в підлітковий період характеризують переважанням процесів індивідуалізації, а її успішність залежить від готовності і здатності психолога і батьків прийняти будь-які прояви індивідуальності, дати їм змогу виявитися і розвинутися. Завдання батьків і психологів С. Керкис убачає в тому, щоб організувати діяльність, спрямувати увагу підлітка на потрібні об'єкти і цінності (соціальне благо, соціальна активність, порядність, відповідальність, гідність, схильність до певної професії, захопленість розумними непрофесійними заняттями в години дозвілля, потреба в культурі, дружба, любов тощо) [7, с. 63].

Саме сім'я, на думку Л. Часовської, є основним джерелом співчуття і підтримки і може надати їх своєчасно, тонко і ненав'язливо [13, с. 108].

Розглядаючи роль сім'ї у формуванні особистості дитини, Ю. Генварева пропонує враховувати такі її аспекти: 1) структуру сім'ї (повна/неповна); 2) стилі виховання (авторитарний, демократичний, ліберальний тощо); 3) рівень емоційних контактів кожного члена сім'ї з дитиною (негативне ставлення, відторгнення, позитивне ставлення, прийняття дитини); 4) психосоціальні особливості членів сім'ї (особи з адиктивною поведінкою, батьки, які страждають алкоголізмом, наркоманією тощо) [4, с.58].

Для вивчення ефективності виховання й розвитку підлітка в сім'ї необхідним є виявлення чинників впливу. Основою для визначення стали змістові характеристики їх ознак.

Отже, тільки те виховання та розвиток підлітка в сім'ї може вважатися ефективним, яке володіє такими ознаками: психолого-педагогічною компетентністю батьків; інтелектуальним кліматом сім'ї; комунікативно-особистісний потенціалом підлітка і його батьків.

Чинники ефективного виховання й розвитку підлітка в сім'ї та їх характеристики представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Чинники та характеристики ефективного виховання й розвитку підлітка в сім'ї

Чинники	Характеристики	Сутність
Психолого-педагогічна компетентність батьків	Педагогічна культура батьків	Оволодіння батьками знаннями в галузі сімейного виховання, вікового розвитку дітей
	Вироблення нових форм рольової поведінки	Наявність мотивів зміни поведінки і реальних дій (освоєння нових рольових позицій)
	Форми спілкування і взаємодії батьків із підлітком	Взаємодія батьків із підлітком у вигляді співробітництва, врахування його інтересів, врахування його думки при вирішенні питань, передача відповідальності і свободи дій підлітку

Чинники	Характеристики	Сутність
Інтелектуальний клімат сім'ї	Розвинутий інтелект батьків	Рівень розвитку інтелекту батьків
	Культурне дозвілля сім'ї	Залучення дітей до культурної сфери життєдіяльності людини (відвідування театрів, музеїв, обговорення прочитаних книг, переглянутих фільмів, спілкування з природою тощо)
	Підтримувальна і навчальна атмосфера в сім'ї	Надання підлітку в повній мірі наявних у батьків знань і досвіду, надання підтримки в отриманні знань
	Здатність до самовдосконалення	Здатність до самовдосконалення в різних галузях наукового пізнання
Комуникативно-особистісний потенціал підлітка і його батьків	Соціальна активність особистості	Наявність здатності у підлітка до цілепокладання, до колективної діяльності, до самоорганізації своєї діяльності
	Особистісні особливості	Високий ступінь прояву наполегливості при досягненні поставлених цілей, відповідальності за хід і результати спільної діяльності
	Володіння навичками міжособистісного спілкування	Володіння великим арсеналом засобів спілкування, здібностями прийняти роль іншого, володіти ситуацією і спрямовувати взаємодію в потрібне для особистості русло

Величина кожної з окреслених характеристик свідчить про ступінь прояву основних чинників виховання й розвитку підлітка в сім'ї.

Неприйняття дорослості дитини призводить до ситуації нерозуміння і призводить до різних ускладнень у міжособистісному спілкуванні, конфліктів, що провокує різноманітні форми протесту [7, с. 33].

Отже, для виховання, розвитку та самореалізації підлітка необхідно керуватися такими положеннями:

- підліток – активний суб'єкт виховання. Він не тільки сприймає вплив середовища, а й сам активно творить себе, виходячи з внутрішніх тенденцій своєї особистості, моральних установок своєї сім'ї;
- підлітковий вік – час активного становлення суспільних зв'язків людини;
- зміна кола спілкування дитини підліткового віку в силу її вікових особливостей стає для неї особливо важливою. В ході спілкування засвоюються соціальні ролі і формується соціальний досвід;
- найближче оточення дитини, середовище впливає на уклад її життя: розвиває прагнення до отримання знань (якщо в найближчому оточенні підлітка знання є цінністю, то і у нього формується культ цієї якості, і навпаки); формує позитивне (або негативне) ставлення до трудової діяльності. Середовище формує якості, необхідні підлітку в дорослому житті;
- взаємини підлітка і середовища досягаються через емоційні переживання вихованця. Готовність до емоційного контакту і морального прийняття середовища, вміння адекватно оцінювати ситуацію, що склалася, проявляти ініціативу і брати на себе відповідальність свідчать про соціальну зрілість підлітка;
- як правило, сім'я є єдиним соціальним інститутом, що дозволяє особистості проявити індивідуальні особливості та активність у повній мірі.

На жаль, сучасна сім'я не може забезпечити в повному обсязі виховання активної, творчої особистості, що легко адаптується до нових соціальних відносин. В умовах, коли

більшість сімей стурбована вирішенням численних соціально-економічних проблем, а часом і просто проблемою фізичного виживання, посилюється тенденція самоусунення батьків від вирішення питань особистісного становлення молодого покоління. Батьки, не володіючи в достатній мірі знаннями індивідуальних і вікових особливостей розвитку дитини, здійснюють процес виховання інтуїтивно, “наосліп”. Такий підхід, безумовно, не приносить позитивних результатів. Поступово дитина йде з-під контролю, втрачає контакт з дорослими членами сім’ї; перестає зважати на їх думку [7, с. 56].

У цей період з’являється бажання перевірити, чи дійсно життєві правила стали для підлітка такими, як для дорослих. Дорослі часто не готові до таких перевірок, вони не помічають інтенсивного дорослішання підлітків і всіляко намагаються зберегти “дитячі” форми взаємин, що виражаються в опікуванні, контролі, підпорядкуванні тощо. А помітивши дорослішання дітей, більшість батьків схильні бачити в основному негативні сторони – утаємниченість, неслухняність. Почуття дорослості вступає в суперечність з реально незмінним статусом у сім’ї та навчальному закладі, що породжує низку негативних форм самоствердження [6, с. 25].

Тому профілактична та корекційна робота є основною діяльністю, яка допоможе запобігти виникненню та розвитку пагубних наслідків. Ранній початок профілактичної роботи передбачає виявлення підлітків із проявами девіантної форми поведінки та своєчасну соціально-психологічну допомогу цій категорії дітей [10, с. 80].

Згідно Ю. Хлоповських, робота психолога освітнього закладу здійснюється за такими напрямками: психологічне просвітництво; психологічна профілактика; психоконсультування; психодіагностика, психокорекція; інші види роботи (участь у психолого-педагогічних консилиумах, відвідування та психологічний аналіз уроків і заходів, що проводяться в освітньому закладі; участь у роботі педради школи; контакти з лікарем, соціальним педагогом, методистом освітнього закладу, з профорієнтаційною службою району, з відділом у справах неповнолітніх) [12, с. 47].

Система роботи психолога з подолання конфліктної поведінки підлітків будується залежно від причин цієї поведінки, залучає всіх учасників освітнього процесу і тісно пов’язана з іншими напрямками роботи: зниженням тривожності та агресивності учнів, корекцією девіантної поведінки тощо. Все це передбачає, на наш погляд, здійснення психологічного супроводу, психологічної підтримки, психопрофілактики, психодіагностики, корекції, психодопомоги, консультування, просвіти сімей підлітків.

Психологічний супровід являє собою систему професійної діяльності психолога, яка спрямована на створення умов для позитивних взаємин дітей і дорослих в освітній ситуації, орієнтації на зону найближчого розвитку дитини, збереження її психологічного здоров’я [14, с.73].

Згідно з визначенням Н. Кормушиної, психологічний супровід має на увазі діяльність психолога, спрямовану на створення комплексної системи клініко-психологічних, психолого-педагогічних і психотерапевтичних умов [8, с. 183].

Автор доводить, що сутнісною характеристикою психологічного супроводу є створення умов для переходу особистості й сім’ї до самопомоги. Здійснюючи психологічний супровід, фахівець створює умови і надає необхідну підтримку для переходу від позиції “не можу” до позиції “можу сам справлятися зі своїми життєвими труднощами”. За деякими ознаками можна зробити висновок, що супровід – це особлива форма здійснення пролонгованої соціальної та психологічної допомоги – патронажу [8, с. 184].

Бітянова М. вважає, що психолого-педагогічний супровід – це професійна діяльність дорослих, які взаємодіють із дитиною у шкільному середовищі. Зокрема, психолог разом із педагогом, супроводжуючи дитину в процесі навчання, може, з одного боку, допомогти їй максимально використовувати надані можливості для освіти й розвитку, а з іншого, – пристосувати індивідуальні особливості до заданих ззовні умов шкільної життєдіяльності [2, с. 7].

Автор сформулювала взаємозалежні завдання психолого-педагогічного супроводу: систематичне спостереження психолого-педагогічного статусу учня й динаміки його

психічного розвитку в процесі шкільного навчання; створення соціально-психологічних умов для розвитку особистості учня і його успішного навчання. Вирішення цього завдання спрямоване для надання допомоги дітям, що мають проблеми в психологічному розвитку, навчанні. Цей напрям діяльності орієнтований на тих учнів, у яких виявлені певні проблеми із засвоєнням навчального матеріалу, соціально прийнятних форм поведінки, у спілкуванні з дорослими й однолітками, психічному самопочутті та ін. [2, с. 8].

Основними завдання психологічного супроводу дітей із особливими освітніми проблемами, що навчаються в масовій школі В. Бевзенко вважає такі: попередження виникнення проблем розвитку дитини; допомога (сприяння) дитині у вирішенні актуальних завдань розвитку, навчання, навчальні труднощі, проблеми з вибором освітнього і професійного маршруту, порушення емоційно-вольової сфери, проблеми взаємовідносин з однолітками, вчителями, батьками; психологічне забезпечення освітніх програм; розвиток психолого-педагогічної компетентності (психологічної культури) учнів, батьків, педагогів [1].

На відміну від психологічного супроводу, психологічна підтримка, як зазначає О. Шумакова, ґрунтується на співробітництві сім'ї та освітнього закладу як рівноправних партнерів в освіті [14, с. 73]. У цій моделі роботи психолога взаємодія сім'ї і школи проявляється і як опосередкування в якості допомоги батькам та їх участі у навчанні дитини, і як забезпечення безпосередніх прямих контактів зі школою.

На підставі правил і принципів взаємодії з дитиною дорослі (психолог, батьки) забезпечують позитивний психологічний розвиток, створюють гарантовано успішний результат спільної діяльності у вирішенні освітніх завдань.

Психопрофілактика, як один з видів діяльності психолога, передбачає проведення роботи з попередження можливого неблагополуччя в психічному і особистісному розвитку дітей, а також дорослих учасників педагогічного процесу та їх взаємодію в освітній ситуації.

Профілактичну роботу доцільно проводити спільно з учителем (вихователем), що дозволить своєчасно виявляти особливості психічного розвитку дитини і приймати відповідні заходи впливу.

З точки зору Ю. Хлоповських, зміст психопрофілактичної роботи включає такі аспекти:

1) розробку та здійснення розвивальних програм для вихованців із урахуванням завдань кожного вікового етапу. Психологу важливо вміти обґрунтувати доцільність, механізми та очікувані результати розвивальної програми не тільки з психологічної, але і з педагогічної точки зору;

2) контроль за дотриманням психологічно доцільних умов навчання і виховання. Як і при розробці розвивальних програм, важливими є знання, щодо навчання та виховання: зміст освіти, методи, засоби, форми організації навчання; закономірності і принципи виховання, їх зміст, засоби і методи;

3) попередження можливих ускладнень в психічному і особистісному розвитку дітей у зв'язку з їх переходом на наступну вікову сходинку;

4) підготовка вихованців до усвідомлення різних сфер професійної діяльності та життєдіяльності в цілому, в яких вони могли б реалізувати свої інтереси, здібності, знання. Психологу важливо володіти знаннями (зокрема, що стосуються змісту освіти), знаннями з теорії виховання та управління освітніми установами (особливості організації їх роботи), щоб мати можливість розробляти і проводити спільно з учителями, вихователями програми з розвитку інтересів і здібностей дітей, а також здійснювати роботу з розвитку професійно-особистісних особливостей особистості дорослих учасників освітнього процесу [12, с. 64].

Отже, психопрофілактична робота передбачає наявність у психолога різних знань із педагогіки.

Психодіагностична робота психолога з підлітком має на меті виявлення причин його високої конфліктності і включає в себе: вивчення особистісних особливостей підлітка (діагностика темпераменту, характерологічних рис, особливостей розвитку мотиваційної, емоційної,

вольової, моральної сфер); вивчення особливостей сімейного виховання (загальна сімейна атмосфера, особливості взаємин між членами сім'ї, особливості виховних впливів, провідний тип сімейного виховання, характерологічні особливості батьків, батьківські установки по відношенню до дітей); діагностику міжособистісних відносин підлітка з однолітками (соціометричний статус дитини в колективі однолітків, особливості її установок по відношенню до них, ступінь задоволеності її потреби в спілкуванні та взаємодії з ними, особливості сприйняття підлітком групи однолітків); вивчення особливостей взаємин підлітка з педагогами (стиль взаємин, особливості педагогічних впливів, особливості установок по відношенню один до одного тощо).

Психодіагностична робота спрямована на виявлення особливостей психічного розвитку дитини, відповідності рівня цього розвитку віковим нормам і вимогам, що висувається освітнім закладом. У процесі психодіагностики вирішуються такі завдання: правильний вибір методики вивчення сім'ї; виявлення особистісних особливостей членів сім'ї; визначення дисфункцій в емоційних і поведінкових установках членів сім'ї стосовно один одного; аналіз проблем міжособистісного спілкування і взаємодій у сім'ї; дослідження історії сімейних відносин; визначення психологічного сімейного діагнозу.

Успішне вирішення завдань сімейної психодіагностики висуває до психолога низка вимог. Перш за все, у своїй практичній діяльності він повинен уміло використовувати метод бесіди, техніку тестування, техніку роз'яснення інструкцій проєктивних методів, техніку інтерпретації результатів, техніку емпатії, конгруентності і безумовного прийняття членів сім'ї, техніку пояснення і знайомства з іншими видами, способами і методами сімейної психологічної допомоги. Психолог приймає рішення, які методики включити при діагностуванні, керуючись положенням "Про експертизу психологічного і соціологічного інструментарію". Наприклад, "Анкету підлітка" опитувальник Басса-Дарки; методику "Будинок - Дерево - Людина" експрес-діагностику рівня самооцінки тощо. Ядром психодіагностичного пакету Н. Бібікова вважає сімейне психоаналітичне інтерв'ю. Значного поширення, в якості самостійного діагностичного інструменту автор надає сімейній арт-терапії, яка є інноваційною технологією в психосоціальної роботі з сім'єю [3, с.143]. Діагностичним потенціалом володіють різноманітні арт-терапевтичні техніки: малювання сімейного герба, емблеми; рисунок "Спільна дія", фотоколаж на вільну або задану тему; рисунки "Сімейна подія", "Сімейні проблеми", "Життєвий шлях сім'ї", сімейна фреска.

Отже, існує великий і різноманітний арсенал діагностичних методів, які можуть успішно застосовуватися в роботі з різними категоріями сімей для виявлення характеру сімейних відносин та для визначення подальшого психотерапевтичного і корекційного шляху.

За результатами проведеної психологічної діагностики психолог надає узагальнену інформацію та рекомендації, які враховують при розробці індивідуальної програми розвитку [1].

Кінцевим результатом психодіагностичної діяльності є психологічний сімейний діагноз, що означає опис і оцінку актуального стану психологічних особливостей сім'ї, якісну характеристику сімейних відносин з метою прогнозу їх подальшого розвитку та вироблення рекомендацій, визначених завданнями психодіагностичного обстеження.

Основним завданням психолога є не діагностика причин певного психологічного явища, а розробка рекомендацій для суб'єктів освітнього процесу, спрямованих на розвиток тих чи тих якостей, здібностей, подолання труднощів і порушень у розвитку та ін.

Специфіка психокорекційної роботи в системі освіти, як зазначає Ю. Хлоповських, полягає в тому, що цей вид діяльності є логічним продовженням психодіагностики і одним із етапів діагностично-корекційного спрямування [12, с. 67].

Практика надання психологічної допомоги сім'ї передбачає системний підхід до її організації та проведення. В системі сімейної психологічної допомоги виступають сімейна психологічна підтримка, консультування, просвіта.

Основним методом роботи психолога з батьками є сімейне консультування, коли психолог працює не тільки з дитиною, а з усією родиною, в її цілісній структурі, створюючи ситуації обговорення проблем, моделювання ситуацій сімейної взаємодії, залучаючи всіх членів сім'ї до проблем навчання і виховання дитини.

Зміст психолого-педагогічного забезпечення освітнього процесу досягається виконанням функцій психологічної просвіти та інформування батьків, тим самим вирішується завдання підвищення рівня психологічної культури і психологічної компетентності батьків як учасників освітнього процесу.

Психологічна просвіта, як первинне залучення суб'єктів педагогічного процесу до психологічних знань, передбачає інформування дорослих і дітей про цілі, можливості психології [12, с. 61].

Аналіз чинників і характеристики ефективного виховання й розвитку підлітка в сім'ї показав, що до них відносять: психолого-педагогічну компетентність батьків; інтелектуальний клімат сім'ї; комунікативно-особистісний потенціал підлітка і його батьків.

На жаль, сучасна сім'я не може забезпечити в повному обсязі виховання активної, творчої особистості (численні соціально-економічні проблеми, тенденція самоусунення батьків від вирішення питань особистісного становлення молодого покоління), що легко адаптується до нових соціальних відносин. Дорослі часто не готові до інтенсивного дорослішання підлітків і всіляко намагаються зберегти "дитячі" форми взаємин, що виражаються в опікуванні, контролі, підпорядкуванні тощо.

Система роботи психолога передбачає здійснення психологічного супроводу, психологічної підтримки, психопрофілактики, психодіагностики, корекції, психодопомоги, консультування, просвіти сімей підлітків.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у взаємодії сім'ї та школи у формуванні особистості підлітка.

Список використаних джерел

1. Бевзенко В. Забезпечення психологічного супроводу інклюзивного навчання в загальноосвітньому навчальному закладі. URL : http://yntarnoe.blogspot.com/p/blog-page_31.html (дата звернення: 8.09.2018).
2. Бітянова М. Психолог у школі : зміст діяльності й технології. – Київ : Главник, 2007. – 160 с. (Серія "Психологічний інструментарій").
3. Бибикова Н. В. Методы диагностики семейных отношений в психосоциальной работе / Актуальные вопросы сопровождения и поддержки : материалы Междунар. науч.-практ. конф. (Тула, 21–22 окт. 2015 г.). – Тула : Тульский полиграфист, 2015. – С. 140–145.
4. Генварева Ю. А. Взаимодействие семьи и школы как фактор самореализации подростка : дис. ... канд. пед. наук. – Оренбург, 2010. – 210 с.
5. Горбачева Ю. Н. Организационно-педагогическое обеспечение процесса интеллектуального развития подростка в семье : дис. ... канд. пед. наук. – Москва, 2006. – 192 с.
6. Грінченко М. Робота психологічної служби ПТНЗ з подолання конфліктної поведінки підлітків. / Актуальні напрями роботи практичних психологів ПТНЗ (з досвіду роботи) : зб. ст. / відп. за вип. О. В. Слюсарева. – Ужгород, 2015. – С. 25–33.
7. Керкис С. С. Взаимодействие школы и семьи в формировании социальной активности подростков : дис. ... канд. пед. наук. – Пятигорск, 2009. – 182 с.
8. Кормушина Н. Г. Основные направления психологического сопровождения семьи ребенка с ограниченными возможностями здоровья. / Инклюзивное образование: теория и практика : сб. материалов Междунар. науч.-практ. конф. (Орехово-Зуево, 9–10 июня 2016 г.). – Орехово-Зуево : Редакционно-издательский отдел ГГТУ, 2016. – С. 182–189.

9. Крапивка И. А. Семья как фактор формирования ценностных ориентаций подрастающего поколения : дис. ... канд. социол. наук. – Краснодар, 2011. – 187 с.
10. Пірог Л. А., Чернобривець О. В. Основні підходи до профілактики та корекції девіантної поведінки підлітків. / Соціальна робота в Україні: основні напрями, проблеми та перспективи розвитку : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 28 квіт. 2016 р.). – Дніпропетровськ : ДНУ, 2016. – С. 80–84.
11. Сухомлинский В. А. Родительская педагогика. Избранные педагогические сочинения : в 3 т. – Москва : Педагогика, 1981. – Т. 1. – 204 с.
12. Хлоповских Ю. Г. Особенности психолого-педагогической деятельности студентов – будущих психологов образования : дис. ... канд. психол. наук. – Воронеж, 2004. – 248 с.
13. Часовская Л. А. Семья как фактор формирования ценностных ориентаций подрастающего поколения : дис. ... канд. социол. наук. – Ставрополь, 2004. – 213 с.
14. Шумакова О. А. Развитие базовой культуры взаимодействия психолога образования с родителями : дис. ... д-ра психол. наук. – Челябинск, 2011. – 400 с.

In the article it was made an analysis of the factors and characteristics of effective education and development of teenager in the family. It has been established that the modern family can not provide the full education of an active, creative personality (many socio-economic problems, the tendency for parents to remove themselves from solving the issues of personal formation of the younger generation), which is easy to adapt to new social relations. It has been discovered that adults are often not ready for intensive growing of teenagers and in every possible way try to preserve the “childish” forms of relationships expressed in custody, control, subordination and so on.

It is proved that the work of a psychologist involves the implementation of psychological support, psychotherapy, psychodiagnostics, correction, psychological help, counseling, education of teens’ families. Psychological support is aimed at creating conditions for positive relationships between children and adults in the educational situation, focusing on the area of the immediate development of the children, preserving their psychological health.

Psychotherapy includes work to prevent possible malaise in the mental and personal development of children, as well as adult participants in the pedagogical process and their interaction in educational situations. Psychodiagnostic work is aimed at revealing the peculiarities of the child’s mental development, compliance with the level of this development with age standards and requirements put forward by the educational institution. The specifics of psycho-correction work is that this type of activity is a logical continuation of psychodiagnostics and one of the stages of diagnostic-correctional orientation. The practice of providing psychological assistance to a family involves a systematic approach to its organization and conduct. In the process of family counseling, the psychologist works not only with the child, but with the whole family, in its integral structure, creating situations for discussing problems, modeling the situations of family interaction. Psychological education, as the primary involvement of subjects of the pedagogical process to psychological knowledge, involves informing adults and children about the goals, possibilities of psychology.

Key words: family, teenagers, future psychologist, work of a psychologist with families of adolescents, interaction of parents and children.